

Rutinizacija slovenskoga novinarstva u razdoblju društvene tranzicije

Karmen Erjavec*
Melita Poler Kovačič**

SAŽETAK

Različite studije o produkciji vijesti u Njemačkoj i SAD-u pokazale su da je novinarski proces stvaranja tekstova u velikoj mjeri rutinski. Postoje više ili manje rutinski i institucionalizirani načini prikupljanja, izbora i objavljivanja informacija. Metodom analize tekstova mjerili smo dvije varijable (tip događaja i provjerljivost izvora) na uzorku slovenskih dnevnih novina (Delo, Dnevnik i Večer). Naša analiza potvrđuje hipotezu da se rutinizira novinarski posao u tranzicijskom razdoblju (od 1990. do 2000.). Povećava se korištenje izvora službi za odnose s javnošću i drugih institucionaliziranih izvora, posebice u najvećem slovenskom dnevniku Delo. Novinarsko izvještavanje godine 2000. većinom se temelji na pseudodogađajima i rutinskim zbivanjima, a smanjuje se aktivno novinarsko djelovanje. Naše istraživanje također otkriva da se povećao udio netransparentnog navođenja izvora. Zaključak je da sve veću rutinizaciju slovenskoga novinarstva možemo pripisati (i) tranzicijskim promjenama u društvu, posebice onim gospodarskim, te komercijalizaciji masovnih medija, što je potaknulo promjene u procesu novinarskog rada.

Ključne riječi: rutinizacija, izvori informacija, novinarstvo, službe za odnose s javnošću, transparentnost izvještavanja, provjerljivost izvora, pseudodogađaji

* Karmen Erjavec, docentica, Fakultet za društvene znanosti, Odsjek za komunikologiju, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel. 00386 1 5805264, e-mail: karmen.erjavec@uni-lj.si.

** Melita Poler Kovačič, docentica, Fakultet za društvene znanosti, Odsjek za komunikologiju, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel. 00386 1 5805252, e-mail: melita.poler@uni-lj.si.

Uvod

“Pojava predstavnika za novinstvo jasan je znak da se činjenice suvremenoga života ne pojavljuju spontano u obliku koji bi bio s lakoćom dostupan. Takav oblik im netko mora dati, no kako izvjestitelji u svojoj dnevnoj rutini to ne mogu, a nepristranih organizacija za informiranje je malo, potrebu za određenim oblikovanjem činjenica počinju pokrivati pristrane skupine.”

(Walter Lippmann, 1999: 218)

Walter Lipmann je već godine 1922. u knjizi *Javno mnijenje* upozorio na činjenicu da novinarstvo postaje sve više rutinsko, a sve je manje autonoman sustav (oda)biranja, oblikovanja i posredovanja informacija, te da na njega sve više utječu predstavnici za novinstvo. Smjernice razvoja novinarstva koje nekoliko desetljeća kasnije oblikuje Dahlgren (1996: 62-63), potvrđuju da su granice novinarstva sve više propusne za odnose s javnošću. Ta je pojava povezana sa sve većom rutinizacijom novinarstva, koja je prisutna u svim fazama komunikacijskoga procesa: pri prikupljanju informacija, izboru događaja i činjenica, te oblikovanju poruke.

Ključno pitanje ovoga članka jest kako je slovenski tisak odgovorio na “zapadne” trendove rutinizacije novinarstva i prodora odnosa s javnošću u novinarstvo u doba promjena gospodarskog i političkog sustava¹. Zanima nas, kakvi “povodi izvještavanja”² prevladavaju na početku tranzicije (kraj osamdesetih godina 20. stoljeća) i kakvi su prema kraju prijelaznoga razdoblja, nakon gotovo deset godina slovenske samostalnosti. Pozornost ćemo usmjeriti i na pitanje kako su u slovenskom tisku predstavljeni izvori informacija – tada i danas.

Deset je godina dovoljno da bismo se prihvatili prvih analiza tendencija razvoja, da bismo, dakle, mogli zaključiti kako se slovensko novinarstvo razvija vezano za pokazatelje koji bitno određuju teoriju i praksu novinarske aktivnosti (Tuchman, 1978; Fishman, 1980; Schlesinger, 1987; Helland, 1993):

1. prikupljanje (provjera) informacija, pri čemu su važni novinarova aktivnost i autonomija novinara, koje među ostalim možemo prepoznati pregledom “tipa događaja” kao povoda iz kojih proizlaze novinarske poruke;

2. i navođenje izvora, koje novinarstvu daje vjerodostojnost, a u novinarskim tekstovima se pokazuje kao “provjerljivost izvora”.

Prema ta dva pokazatelja, oblikovali smo varijable i metodom *analize tekstova* mjerili ih na uzorku novinarskih priloga triju slovenskih dnevnika – *Dela*, *Dnevnika* i *Večeri* – godine 1990. i 2000. Naše su hipoteze da novinari svoj posao obavljaju sve više rutinski, dakle, uz sve veće korištenje tzv. pseudodo-

gađaja i rutinskih događaja kao povoda za izvještavanje, te da s godinama pada i provjerljivost izvora.

No, najprije pogledajmo kako se rutinizacija određivala i mjerila u dosad obavljenim istraživanjima.

Rutinizacija novinarstva i utjecaji odnosa s javnošću

Novinarstvo je djelatnost koja izvještava od drugih za druge, što čini “osnovnim poslom – *ispitivanjem*, a novinari svojim osnovnim oruđem – *pitanjima*”, tvrdi Koširova (1996: 252). Pitanje i ispitivanje su ključne postavke određivanja novinarstva. Temelj profesionalnoga novinarskog djelovanja je, naime, da novinar prema informacijama i tekstovima koje dobiva od drugih, uspostavlja kritičku udaljenost, da ih *promišlja*, a mišljenje se oblikuje ispitivanjem.

U suvremenom, tržišno usmjerenom novinarstvu, u fazi traženja informacija, nestaje novinarsko pitanje. Novinar ne dobiva informacije ispitivanjem i provjeravanjem, nego mu ih za objavljivanje zainteresirani akteri – jednostavno dostavljaju. Rezultati istraživanja aktivnosti lokalnih televizijskih postaja pri otkrivanju novosti, koje je napravio McManus (1990: 672; 1994: 105) pokazuju da prevladava ekonomski model minimalno aktivnoga istraživanja: novinarski tekstovi proizlaze iz priopćenja za javnost, telefonskih poziva predstavnika za odnose s javnošću, građe drugih novinarskih organizacija, rutinskih provjera kod policija i službe hitne pomoći i slično. Slične rezultate ima i istraživanje Sigala (1973), koji je unatoč tome što je starije, još uvijek jedno od najcitiranijih u suvremenoj znanstvenoj literaturi: tri četvrtine priloga nastaje pasivnom preradom informacija, 58 posto iz rutinskih izvora (službene objave), priopćenja za javnost, novinske konferencije), te 16 posto iz neformalnih događanja (“brifinzi”, “curenje” povjerljivih informacija). Samo 26 posto ih proizlazi iz aktivnoga traženja informacija – intervjua ili novinarske analize.

Da ni kvalitetni časopisi ne mogu izbjeći utjecaj i pritiske službi za odnose s javnošću, upozorio je i Chomsky (1988). Baernsova (1985) je na primjeru dnevno-aktualnih masovnih medija, zaključila da su priopćenja za javnost važan izvor informacija njemačkih novinara. Sadržajnu povezanost između priopćenja za javnost i novinarskih priloga ustanovio je i Lang (1980). Na temelju metoda praćenja s udjelom, zaključio je da novinari određeno priopćenje za javnost koje odaberu, preuzimaju i sadržajno. Njegova detaljna analiza novinarske prakse u njemačkoj tiskovnoj agenciji *DPA*, pokazala je da njezini novinari, doduše, ne prepisuju priopćenja za javnost, no njihovi prilozima zadržavaju njihovu bit i izvorni rječnik. Grossenbacher (1986) je analizirao priopćenja za javnost s 53 konferencije za novinstvo i novinarsko izvještavanje o

njima, te zaključio da novinari preuzimaju osnovni obrazac vrednovanja, premda u oslabljenom obliku: zbog toga govori o “neutralizacijskom učinku” masovnih medija. Zaključio je također da što manje priopćenja za javnost sadržavaju očito vrednovanje, to ih manje novinari mijenjaju. Grossenbacher zaključuje slično kao i Lipmann prije više desetljeća: sve složeniji svijet sve manje dopušta dnevno-aktualnim masovnim medijima samostalan odabir i oblikovanje informacija, a količina se neprestance povećava. Za Grossenbachera je utjecaj službi za odnose s javnošću na novinare logična posljedica tzv. informacijskog društva.

Bennett (1996: 6, 118), zaključuje da je većina vijesti rezultat tzv. “rutinskog novinarstva” (*routine journalism*), to jest skupa standardiziranih aktivnosti.³ Broj tema koje svaki dan “pokriva” toliko malo izvjestitelja, bio bi “pravo čudo, da nije riječ o standardiziranoj rutini”, smatra Lippmann (1999: 215). Kako bi pravodobno ispunila dnevni plan, novinarska organizacija mora pronaći način kako iz spontanoga načiniti predvidljivo. Mora predvidjeti kada i gdje će se svaki dan “dogoditi” određena količina mogućih vijesti. Tu zadaću otežava veličina svijeta i premalo novinara. Zbog toga prednost imaju događaji i stvari o kojima se organizacija redovito izvještava (primjerice konferencije za novinstvo) sa svrhom “da prevladaju kompleksnost svojega posla” (Iyengar, Kinder, 1987: 132). I Bennett se slaže da “rutine daju novinarstvu njegovu umirujuću srdačnost, te ekonomsku sposobnost za život kao proizvod na konkurentskom tržištu” (1996: 117). Rutine su, dakle, nužne za (u prvom redu ekonomsku) učinkovitost suvremenoga novinarstva. Službe i predstavnici za odnose s javnošću znatno utječu na uspješno provedenu rutinizaciju, ne samo prikupljanja informacija (što je prva faza novinarskoga komunikacijskog procesa) nego sve češće i na rutinizaciju preostalih dviju faza – izbora događaja i činjenica, te oblikovanja novinarskih poruka.

Transparentnost povoda i izvora izvještavanja

“Ako želimo provjeriti u kolikoj mjeri službe za odnose s javnošću određuju novinarsku praksu, moramo osim sadržajnoga praćenja priloga i navođenja izvora, analizirati i preglednost povoda za izvještavanje”, tvrdi Fröhlich (1992: 38). Službe za odnose s javnošću pokušavaju privući pozornost masovnih medija organiziranjem “pseudodogađaja”. Takvi su događaji nadzirane medijske predstave koje “činjenične političke okolnosti obogaćuju realističkim reprezentacijama, koje imaju za cilj stvoriti politički korisne slike” o političkim pseudodogađajima, piše Bennett (1996: 91). Pseudodogađaj se koristi brižno postavljenim prizorištem, scenarijem i igrom, da bi stvorio uvjerljive slike. Daniel Boorstin, autor knjige *The image: A Guide to Pseudo-Events in Ame-*

rica (1961: 37), navodi četiri temeljne značajke pseudodogađaja: 1. nije spontan, nego se događa, budući da ga je netko planirao i potaknuo; 2. stvoren je uglavnom zbog neposredne namjere da bi se o njemu izvještavalo; 3. njegov odnos prema stvarnoj okolini na koju se odnosi je nejasan; 4. predviđeno je da bude samoispunjavajući.

Preglednost povoda i izvora izvještavanja proučavao je metodama analize sadržaja i praćenja s udjelom Schröter (1991.), te je zaključio da su njemački dnevni časopisi oko 70 posto novinarskih priloga označili kao vlastiti urednički rad, a ostale priloge kao pripremljene na osnovi izvora tiskovnih agencija. Drugi izvori gotovo se ne spominju, premda približno 10 posto svih novinarskih priloga nema navedene izvore informacija. Kod njemačkih gospodarskih časopisa udio priloga s neoznačenim izvorima porastao je na 54 posto. Kao urednički proizvod bila je označena trećina priloga, a 9 posto je imalo oznaku za “strane”, neuredničke izvore. Detaljnija analiza izvora pokazala je da gospodarski časopisi ne navode tiskovne agencije kao izvore. Tako novine i gospodarski časopisi potiču dojam da su nastali isključivo na temelju vlastita rada. Ipak, kako tvrdi Schröter (1991: 146), to ne odgovara činjeničnom stanju, jer tako nizak udio stranih izvora možemo pripisati činjenici da novinari ne zapisuju izvore informacija. Svaka treća informacija svih analiziranih priloga nema naveden izvor.

Schröter je analizirao i navodi li se povod za izvještavanje. 34 posto svih analiziranih priloga u novinama nije uopće pokazivalo povod za izvještavanje. Preostale dvije trećine priloga sadržavali su komunikacijske događaje (konferencije za novinstvo, rezultate istraživanja, objave u medijima, vlastite novinarske potrage, intervjue koje su vodili novinari) i akcijske događaje (nesreće, štrajkove, izume itd.). Analiza gospodarskih časopisa pokazala je da čak 60 posto analiziranih priloga nije navelo povod za izvještavanje. Schröter je za sve analizirane časopise također zaključio da “vrlo često prešućuju” one povode za izvještavanje koji dolaze iz službi za odnose s javnošću (1991: 37). Priopćenja za javnost su u časopisima neprepoznatljiva. Novinari ih ne označavaju kao “tuđe gradivo”, te se zato čini da su nastali na temelju vlastitih istraživanja. Tako Schröter (1991: 147) tvrdi da se “sigurno više od polovice sadržaja dnevnih masovnih medija temelji na priopćenjima za javnost”. Fröhlich (1992) se bavio pitanjem na koji način njemački tisak uključuje priopćenja za javnost u svoje izvještavanje. Na temelju usporedbe priopćenja za javnost i novinarskih priloga u najčitanijim njemačkim dnevnicima, zaključio je da “novinari preuzimaju praktički nepromijenjena priopćenja za javnost, a njihov izvor prešućuju” (1992: 46).

Kako pokazuje pregled postojećih istraživanja o rutinizaciji novinarstva, ona dolaze ponajprije iz njemačkoga i američkog okruženja. Još nijedno objav-

ljeno istraživanje nije napravljeno u srednjeeuropskom i istočnoeuropskom prostoru. Taj smo nedostatak pokušali nadomjestiti istraživanjem koje ćemo predstaviti u nastavku.⁴

Metoda

Jedinica analize je izvor informacija u novinarskim priložima slovenskih dnevnika koji su izlazili godine 1999. i 2000. To su najveći slovenski dnevnik *Delo*, te regionalni dnevnik *Večer* i *Dnevnik*. Uzorak dnevnika je reprezentativan za obje godine. Analizirani su izvori informacija na prvoj, drugoj, trećoj i posljednjoj stranici.

Upotrijebili smo metodu *analize tekstova* – “objektiviranu i sistematsku identifikaciju, raščlambu i mjerenje jezičnih značajki tekstualnih jedinica, kako bi iz njih mogli zaključivati o značajkama izvanjezičnih pojava” (Splichal, 1990: 26).

Dnevnik smo analizirali na temelju dviju varijabli: *provjerljivost izvora* i *tip događaja*. Varijablom *provjerljivost izvora* željeli smo mjeriti kako su slovenski dnevnik navodili izvore na početku i na kraju razdoblja društvene tranzicije, ili drugačije rečeno, kakva je bila transparentnost izvora u slovenskim dnevnicima. One izvore koji su posve jasni i čitatelj može provjeriti njihovu vjerodostojnost, uvrstili smo u kategoriju “provjerljiv i jasan izvor”. Izvore, koji su samo djelomice odredivi, poput primjerice “po hodnicima parlamenta govori se” ili “iz dobro obaviještenih krugova bliskih vladi doznali smo” i koje čitatelj ne može provjeriti, označili smo kao “neprovjerljiv ili djelomice jasan izvor”. U posljednju kategoriju, nazvanu “neprovjerljiv i nejasan izvor” uključili smo sve one izvore koji su neočiti i nejasno definirani, poput “doznali smo”, “čuli smo”, “govori se” i čitatelj ih ne može provjeriti.

Drugom varijablom koju smo nazvali *tip događaja*, željeli smo mjeriti, kojim su se povodima izvještavanja koristili slovenski dnevnik na početku i na kraju razdoblja društvene tranzicije. Povode izvještavanja podijelili smo u tri kategorije. U prvu – “pseudodogađaji i rutinski događaji” – uključili smo događaje koji su bili organizirani zbog toga da privuku pozornost masovnih medija (priopćenja za javnost, konferencija za novinstvo, prosvjedi) i one koji su organizirani kontinuirano (parlamentarna zasjedanja, sjednice vlade, posjeti državnika). Druga kategorija – “spontani događaji” – obuhvaća neočekivane, nenajavljivane događaje, koji nastaju neovisno o medijima i o rutinskim događajima, npr. nesreće i kriminal. U posljednju kategoriju – “novinarski događaji” – uvrstili smo one događaje koji proizlaze iz aktivnoga traženja informacija, na poticaj novinara ili urednika, npr. intervju i novinarske analize.

U istraživanju smo provjerili hipotezu da novinari svoj rad obavljaju sve više rutinizirano, tj. da se sve češće koriste tzv. pseudodogađajima i rutinskim događajima kao povodom za izvještavanje, te hipotezu da s godinama opada i provjerljivost izvora.

Za statističko vrednovanje rezultata i njihovo testiranje odabrali smo jednostavnu analizu varijance. Nultu hipotezu – po godinama nema statistički značajnih razlika vezanih za provjerljivost i tip događaja – ispitali smo testom koji je razvio R. A. Fisher, te se prema njemu naziva F-test.

U nastavku ćemo predstaviti skupne rezultate onih slovenskih dnevnika, koji su izlazili 1990. godine i izlaze još danas: *Dela*, *Dnevnika* i *Večeri*.⁵ *Delo* ima veliku čitanost⁶ i (doduše, neformalno priznat) status “najkvalitetnijega” slovenskog dnevnika, to jest “najvrjednijeg povjerenja”, zbog čega je njegov društveni utjecaj zasigurno vrlo velik. Zato smo se odlučili da ćemo rezultate analize za te najveće slovenske novine predstaviti posebno detaljno.

Rezultati

Netransparentnost izvora informacija

Vrijednosti varijable *provjerljivost izvora* statistički se znatno razlikuju po godinama i zato možemo odbaciti nultu hipotezu. Tablica 1 pokazuje da se udio provjerljivih i jasnih izvora u deset godina smanjio za 5 posto. Sličan trend možemo pratiti i kod kategorije neprovjerljivih i djelomice jasnih izvora. I tu se udio smanjio – i to za 6 posto. Upravo obratni trend možemo ustanoviti kod kategorije neprovjerljivih i nejasnih izvora. Njihov udio se povećao za nešto više od 2 posto. Možemo zaključiti da se udio provjerljivih i jasnih izvora u slovenskim dnevnicima na kraju društvene tranzicije – doduše ne mnogo, ali ipak – smanjio.

Tablica 1: Udio (ne)provjerljivih i jasnih izvora informacija u priložima slovenskih dnevnika godine 1990 i 2000.

godina	provjerljiv i jasan izvor (provjerljivost u %)	neprovjerljiv i djelomice jasan izvor (provjerljivost u %)	neprovjerljiv i nejasan izvor (provjerljivost u %)
1990.	52,5	53,1	48,7
2000.	47,5	46,9	51,3

N=4112, sig.⁷***

Udio vrijednosti provjerljivosti izvora kod *Dela* jednako se, kao i kod drugih dnevnika, statistički znatno razlikuje po godinama. Udio provjerljivih i ja-

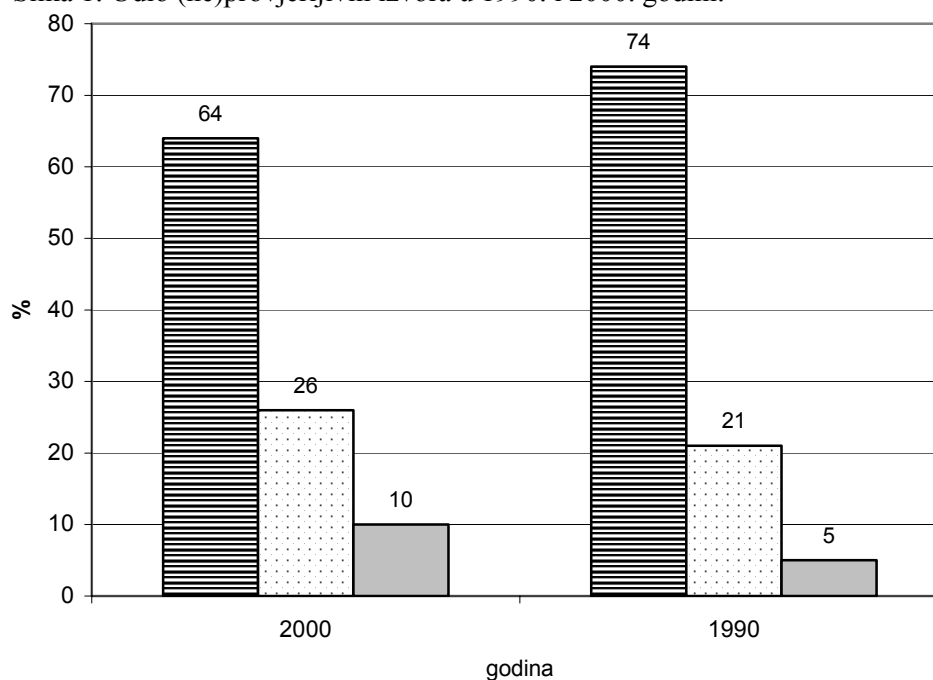
snih izvora smanjen je za sedam posto. Za gotovo deset posto povećan je udio neprovjerljivih i djelomice jasnih izvora. Za gotovo 34 posto povećan je udio neprovjerljivih i nejasnih izvora. Slično kao za sve ostale dnevnike, u slučaju *Dela* možemo s još većom sigurnošću tvrditi da je povećan udio netransparentnosti.

Tablica 2: Udio (ne)provjerljivih izvora informacija u priložima *Dela* 1990. i 2000. godine.

godina	provjerljiv i jasan izvor (provjerljivost u %)	neprovjerljiv i djelomice jasan izvor (provjerljivost u %)	neprovjerljiv i nejasan izvor (provjerljivost u %)
1990.	53,6	45,1	32,8
2000.	46,4	54,9	67,2

N=2396, sig.***

Slika 1: Udio (ne)provjerljivih izvora u 1990. i 2000. godini.

N=2396, sig.***

Za lakše razumijevanje netransparentnog navođenja izvora informacija u *Delu*, pogledajmo udjele vrijednosti varijable *provjerljivost izvora* za dnevnik *Delo* 1990. i 2000. godine (vidi Sliku 1). Udio provjerljivih i jasnih izvora informacija u pojedinim godinama smanjio se za deset posto. Obrnuto se povećao udio neprovjerljivih i nejasnih izvora.

Rutiniziranost povoda za izvještavanje

I vrijednosti varijable *tip događaja* statistički se znatno razlikuju po godinama, te možemo odbaciti nultu hipotezu. Ako pogledamo kakvim su se povodima za izvještavanje koristili svi slovenski dnevници, možemo zaključiti da se za 2 posto povećao udio izvještavanja ne temelju pseudodogađaja i rutinskog događaja. Za deset posto se povećalo izvještavanje na temelju spontanijih događaja, a za 16 posto smanjilo izvještavanje na temelju vlastita, novinarova i urednikova poticaja.

Tablica 3: Udio povoda za izvještavanje koje su slovenski dnevници obrađivali 1990. i 2000. godine.

godina	pseudodogađaj i rutinski događaj (tip događaja u %)	spontani događaj (tip događaja u %)	novinarski događaj (tip događaja u %)
1990.	51,0	55,1	58,1
2000.	49,0	44,9	41,9

N=4112, sig. ***

Udio vrijednosti varijable koja upozorava na rutinizaciju izvještavanja, kod *Dela* je još veći. Izvještavanje na temelju pseudodogađaja i rutinskih događaja povećalo se za dobrih 6 posto, ono na temelju spontanijih događaja smanjilo se za oko 15 posto, dok se izvještavanje na temelju vlastite pobude također smanjilo i to za 31 posto. I vrijednosti varijable *Tip događaja* statistički se znatno razlikuju po godinama.

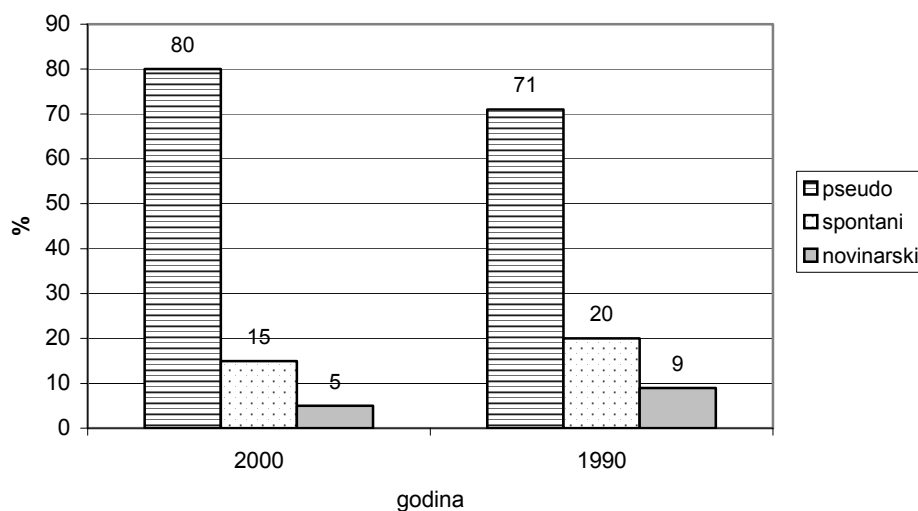
Za lakše razumijevanje uloge rutinizacije, pogledajmo još i udjele vrijednosti varijable *tip događaja* za dnevnik *Delo* pojedinih godina (vidi Sliku 2). Slika 2 pokazuje da je porastao udio pseudodogađaja i rutinskih događaja u razdoblju od deset godina. Godine 2000. novinari *Dela* su od svih događaja pokrivali čak 80 posto pseudodogađaja i rutinskih događaja. Skupni udio spontanijih i novinarskih događaja pojedine godine znatno je manji od prije spomenutih događaja. Ti podaci nam jasno pokazuju povećavanje rutinizacije novinarskog posla.

Tablica 4: Udio povoda za izvještavanje koje je obrađivalo *Delo* godine 1990. i 2000.

godina	pseudodogađaj (tip događaja u %)	spontani događaj (tip događaja u %)	novinarski događaj (tip događaja u %)
1990.	46,8	57,3	65,7
2000.	53,2	42,7	34,3

N=2396, sig. ***

Slika 2: Udio povoda za izvještavanje *Dela* godine 1990. i 2000.

N=2396, sig. ***

Rasprava

Rezultati istraživanja potvrđuju naše uvodne hipoteze: prvo, da se povećala netransparentnost izvora u razdoblju tranzicije i drugo, da se u tom razdoblju povećala i rutinizacija novinarstva. Novinarsko izvještavanje oslanja se na pseudodogađaje i rutinske događaje, koji su godine 2000. obuhvaćali većinski udio svih povoda za izvještavanje. Potvrđene hipoteze nas vode do sljedećega pitanja: jesu li novinari postali oni koji provode interese službi za odnose s javnošću i drugih institucionaliziranih izvora? Ova analiza – slično Schröter-ovoj (1991.) i Fröhlichovoj analizi (1992.) – upozorava na tzv. “timski rad” novinara i predstavnika za odnose s javnošću. Naše konstatacije vode prema

zaključku da je ponašanje jednoga subjekta u komunikacijskom procesu, npr. novinara, barem djelomice njegov odgovor na prethodno ponašanje subjekta na “suprotnoj” strani, npr. predstavnika za odnose s javnošću i ujedno poticaj za buduće ponašanje tog subjekta. Svako ponašanje u komunikacijskom procesu je, dakle, djelomice ovisna i djelomice neovisna varijabla, a to posebice vrijedi za odnos između novinara i predstavnika za odnose s javnošću, to jest institucionalnih/rutiniziranih izvora.

Kako objasniti uzroke rasta rutinizacije izvještavanja? Između ostaloga, prepoznajemo ih u društvenim promjenama u tranzicijskim državama poput Slovenije. Demokratizaciju društva, temeljne političke, gospodarske i društvene promjene povezane uz nastanak i rođenje slovenske države početkom devedesetih godina 20. stoljeća, prate demokratizacija masovnih medija i velike promjene na području novinarskog izvještavanja. Sve veća komercijalizacija bitno suoblikuje proteklo razdoblje – razdoblje društvene tranzicije. U masovnim medijima njezin je učinak vidljiv ponajprije u bitki za preživljavanje na medijskom tržištu, u utrci za dobiti kao temeljnim ciljem, koji zahtijeva podređivanje novinarskih normi tržišnim načelima. Novinari u tim promijenjenim okolnostima počinju djelovati pod teškim vremenskim, ali i financijski određenim pritiscima. Tu nedaću im pomaže “riješiti” sve veća rutiniziranost njihova posla.

Kako bi novinari ostvarili očekivanja medijskih vlasnika i drugih važnih čimbenika, sve se više oslanjaju na rutinske kanale izvještavanja, koje im rado osiguravaju službe za odnose s javnošću. Razdoblje društvene tranzicije donosi pojačan razvoj tih službi koje svojim aktivnostima sve više i uspješnije prelaze granice novinarskog diskursa. Smatramo da povećani udio rutiniziranog novinarskog izvještavanja možemo pripisati i povećanom broju tih službi u Sloveniji.⁸ Verčič (1990: 410) zaključuje da je prijelomna godina bila upravo 1990. kad je bilo osnovano *Slovensko društvo za odnose s javnošću*. Od tada se odjeli za odnose s javnošću osnivaju u slovenskim financijskim ustanovama, poduzećima, u ministarstvima, strankama... ukratko – posvuda. Od uvođenja višestranačke demokracije nadalje, “stranke nas dnevno siluju konferencijama za novinstvo, na kojima nitko ništa ne kaže, poduzeća nas uvjeravaju priopćenjima ispod kojih su potpisane anonimne 'službe za odnose s javnošću'“, kritičan je Verčič (1995: 407). Te su informacije jeftine i omogućuju stvaranje proizvoda u skladu s tržišnim pravilima: novinarskom uredništvu za njihovo otkrivanje ne treba ulagati velika novčana sredstva, a ujedno traže malo vremena, napora i znanja. Otkrivanje najvažnijih vijesti je često najskuplje (na primjer, istraživačko novinarstvo); jeftinije je koristiti se priopćenjima predstavnika za novinstvo, slažemo se s McManusom (1994: 88). Predstavnicima za odnose s javnošću redovito zasipaju novinare svojim proizvodima, što njima s

jedne strane olakšava svakodnevni rad, a s druge predstavlja dodatni pritisak na njihovu neovisnost i autonomiju.⁹

Zašto masovni mediji tako često izvještavaju o pseudodogađajima? Konferencije za novinstvo, stranačke konferencije i slični susreti masovnoj publici često nisu zanimljivi, što u skladu s tržišnom logikom znači da nisu profitabilni. No, njihov udio u povećanju dobiti može biti i posredan: za novinarsko uredništvo su korisno punilo sadržajnoga prostora, jer s njima nema puno posla i jeftini su. Njihovo objavljivanje ujedno daje dojam da masovni medij ispunjava svoju društvenu odgovornost i obavještava javnost o događajima i temama koje pomažu razumijevanju okoline i ispunjavanju njegove uloge u demokraciji, čime osigurava privid vjerodostojnosti. No, što češće novinari izvješćuju o pseudodogađajima, to manje vremena i prostora namjenjuju drugim aktivnostima, neovisnima o službama za odnose s javnošću. Drugim riječima, događaji koje stvaraju i organiziraju institucionalni izvori, neposredna su konkurencija svim onim događajima koje novinari ne obrađuju novinarski i o kojima nema na raspolaganju bogato napisane informacijske građe. Informacijske kanale i izvore za takve događaje tek treba potražiti, što ne znači da su manje važni od “insceniranih” događaja.

Kako pokazuju naše i ostala navedena istraživanja, rutinizacija suvremenoga novinarstva sve je više povezana s uvođenjem interesnoga govora, koji su u ime svojih naručitelja stvorile službe za odnose s javnošću. Novinari unatoč pretpostavljenom niskom povjerenju u praktičare odnosa s javnošću često se nekritički koriste njihovim materijalima i publici ih “posreduju” kao svoje, novinarski i urednički obrađene, vjerodostojne novinarske poruke. Premda većinom pokazuju da se nerado koriste informacijama odnosa s javnošću, ekonomski ih poticaji prisiljavaju da se ponašaju drukčije, smatraju Baskin i Aronoff (1988: 197), navodeći mnogobrojne studije koje dokazuju da je udio odnosa s javnošću u novinarskom izvještavanju veći od 50 posto. Skupna značajka tih informacija jest da je “vanjska organizacija za svoje vlastite potrebe razotkrila događaj” (McManus, 1990: 675). Predstavnik za tisak je – kao je pisao već Lippmann – “cenzor i propagandist, te je odgovoran samo poslodavcima, a istini samo ako se slaže s poslodavčevom predodžbom vlastitih interesa” (1999: 218).

Ako novinari ne provjeravaju, ne dopunjavaju i ne analiziraju informacije koje dobivaju “izvana”, događa se da masovni mediji ne izvještavaju o samom događaju, nego o poruci obavještavatelja o tom događaju (Kunczik, Zipfel, 1998: 113). Neovisnost i autonomija novinarstva ugroženi su kad novinari ne odabiru informacije iz različitih izvora, nego više ili manje preuzimaju vrednovanje priopćenja za javnost (Fröhlich, 1992). Interpretacija jednoga izvora postaje događaj koji je javnosti predstavljen ne kao samo jedno gledište, nego

kao novinarski tekst, obrađen u skladu s pravilima novinarske profesije, što znači da je trebao uzeti u obzir različite strane i gledišta. Novinarova pasivna uloga pri prikupljanju informacija znači da u porukama koje izgledaju kao novinarske, korist izvora prevladava nad koristi javnosti.

“Timski rad” novinara i institucionaliziranih izvora je teško otkriti, jer je u interesu obiju strana da ga ne otkriju. Predstavnik za odnose s javnošću želi na što netransparentniji način nametnuti svoj interes, koji bi čitatelji prepoznali kao novinarov, ili – šire – kao interes javnosti (Balasubramanian, 1994; Cameron i Ju-Pack, 2000). Novinar, koji je svjestan da njegovo korištenje priopćenja za odnose s javnošću nije u skladu s osnovnim etičkim načelima njegove profesije, isto tako želi prikriti tu spornu praksu (Schröter, 1991). Zahtjev za transparentnošću izvora je, naime, jedan od temeljnih u novinarskom radu. Kao što u 4. članku zahtijeva *Kodeks slovenskih novinara* (2002), novinar mora, “kad god je to moguće, navesti izvor informacije. Javnost ima pravo znati izvor informacije, kako bi mogla ocijeniti njezino značenje i vjerodostojnost”. Sve što novinar nije sam vidio ili čuo na mjestu događaja, mora biti dostupno i provjerljivo primatelju poruke na druge načine: provjerljiv izvor informacija, dakle, može biti novinar – očevidac, službeni izvor ili druga osoba, koja je zbog navođenja identifikacijskih znakova prepoznatljiva primatelju (Poler, 1997: 124). Provjerljivost znači jasno označavanje povoda za izvještavanje i izvora informacija, ukratko, svih podataka koji su nužni za potpunu identifikaciju izvora, za priznavanje autentičnosti njihovih informacija i mišljenja i vrijednosnih sudova. To vrijedi i za novinare i za njihove komunikacijske partnere. “Neoprostivo je da novinar predstavlja određene probleme, događaje ili stanja kao rezultat vlastitih otkrića i istraživanja, ako je zapravo bio upoznat s takvim događajima, primjerice na konferenciji za novinstvo, te je informaciju samo posredovao” (Erjavec, 1999: 75).

Time što novinar netransparentno navodi izvore, čitateljima oduzima mogućnost da na osnovi jasno prepoznatljivih izvora sami ocijene njihovu važnost i vijednost, da pročitano sami interpretiraju i da – ako to žele – informacije i sami dodatno provjere. “Timski rad” novinara i predstavnika za odnose s medijima, te drugih institucionaliziranih izvora ima i dugoročniju i problematičniju posljedicu: *jednostranost novinarskog izvještavanja*. Što se češće novinari koriste samo “organiziranim” izvorima, poput tiskovnih agencija i službi za odnose s javnošću, to je slika koju daju čitateljima više jednostrana (Fröhlich, 1992: 47). Ta slika se još više kvari ako novinari ne upozore čitatelje da se ona temelji na institucionaliziranom izvoru. Baernsova (1985) upozorava da to može voditi u jednoličnost novinarskog izvještavanja. Čitatelji mogu u različitim časopisima, televizijskim i radijskim vijestima itd. čitati, gledati i slušati slične, ako ne i iste vijesti. Jednostranost izvještavanja svakako

nije u domeni kvalitetnog novinarstva, koje je jedan od stupova demokratskog društva.

Zaključak

Rutinizacija novinarstva je u zapadnom društvu prisutna skoro cijelo stoljeće, a u Sloveniji i drugim srednoeuropskim i istočnoeuropskim zemljama počeli smo zapažati njezine posljedice promjenom političkoga i gospodarskog sustava. Kako do sada nije bilo napravljeno nijedno istraživanje koje bi tu pojavu i činjenično potvrdilo, provjerili smo stanje ovim istraživanjem, u kojemu smo pomoću metode analize tekstova mjerili dvije varijable: *tip događaja* i *provjerljivost izvora*, na uzorku slovenskih dnevnika koji su izlazili na početku tranzicije (1990.) i na njezinu kraju (2000.), posebice u najvećem dnevniku *Delo*.

Zaključili smo da su u analiziranim novinama, a posebice u *Delu*, povećani rutinizacija novinarstva i netransparentnost izvora. Novinarsko izvještavanje na kraju tranzicije većinom proizlazi iz pseudodogađaja i rutinskih događaja, koji su godine 2000. zauzimali većinski udio svih povoda za izvještavanje. Naš zaključak je da povećanje rutinizacije slovenskog novinarstva možemo pripisati (i) tranzicijskim promjenama, posebice gospodarskim promjenama u društvu i komercijalizaciji masovnih medija, što je potaknulo promjene u samom načinu novinarskoga rada.

BILJEŠKE:

- ¹ Za promjene političkoga i gospodarskog sustava od kraja 80. godina do prijeloma stoljeća, u članku ćemo se koristiti nazivom "društvena tranzicija".
- ² Schröter definira povode izvještavanja kao "događaje koji toliko privuku pozornost novinara, da oni počnu postupak njihove obrade" (1991: 27).
- ³ Izrazom "rutine" označavamo postupke i oblike koji se ponavljaju i učinjeni su prema obrascu, a novinari ih koriste pri svojem radu (Shoemaker, Reese, 1996: 105).
- ⁴ Istraživanje o izvorima informacija i rutinizaciji dio je šireg istraživanja "Političko usmjerenje slovenskoga dnevnog tiska 1989.-2000." koje smo pod vodstvom, predstojnika Centra za istraživanje društvenoga komuniciranja red. prof. dr. Slavka Splichala, proveli na Fakultetu za društvene znanosti u Ljubljani.
- ⁵ Osim tih dnevnika, danas izlazi i popularni dnevnik *Slovenske novice*, koji nismo uvrstili u analizu, jer je započeo izlaziti tek 1991.
- ⁶ Podaci iz *Mediane* pokazuju da je *Delo* imalo 2000. godine najveću čitanost i 424.000 čitatelja po broju, te je među kvalitetnim dnevnicima (*Mediana*, 2000: 37).
- ⁷ * Statistički znatne razlike kod stupnja rizika 0,05; ** statistički znatne razlike kod stupnja rizika 0,01; *** statistički znatne razlike kod stupnja rizika 0,0001

- ⁸ Prvi zameci uvođenja odnosa s javnošću u Sloveniji inače sežu u kasne šezdesete i rane sedamdesete godine 20. stoljeća, premda je do pravoga razvoja došlo tek u devedesetima, tvrdi Verčič (1995: 410).
- ⁹ Zbog toga bi trebalo dodatno analizirati kako na pritiske službi za odnose s javnošću i drugih institucionalnih izvora odgovaraju sami novinari. No, to je tema za novo istraživanje.
-

LITERATURA:

- Baerns, B. (1985) *Öffentlichkeitsarbeit oder Journalismus? Zum Einfluß im Mediensystem*. Köln: Verlag für Wissenschaft und Politik.
- Balasubramanian, S. (1994) "Beyond Advertising and Publicity: Hybrid Messages and Public Policy Issues", *Journal of Advertising* 13 (4): 29–46.
- Baskin, O. W., C. E. Aronoff (1988) *Public Relations: The Profession and the Practice*. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.
- Bennett, W. L. (1996) *News: The Politics of Illusion*. White Plains: Longman Publishers.
- Boorstin, D. J. (1961) *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Harper & Row.
- Cameron, G. T. i K. H. Ju-Pak (2000) "Information Pollution? Labelling and format of advertorials", *Newspaper Research Journal* 21(1) 65–77.
- Chomsky, N., E. S. Herman (1988) *Manufacturing Consent. Political Economy of the Media*. New York: Vintage.
- Dahlgren, P. (1996) "Media Logic in Cyberspace: Repositioning of Journalism and Its Public", *Javnost/The Public*, 3 (3) 59–72.
- Erjavec, K. (1999) *Novinarska kakovost*. Ljubljana: FDV.
- Fishman, M. (1980) *Manufacturing the News*. Austin: Univ. of Texas Press.
- Fröhlich, R. (1992) "Qualitativer Einfluß von Pressearbeit auf die Berichterstattung: Die 'geheime Verführung' der Presse?", *Publizistik*, 37 (1) 37–49.
- Grossenbacher, R. (1986) "Hat die 'Vierte Gewalt' ausgedient? Zur Beziehung zwischen Public Relations und Medien", *Medien Perspektiven*, 11 (4) 725–731.
- Helland, K. (1993) *Public Service and Commercial News*. Bergen: University of Bergen.
- Iyengar, S., D. R. Kinder (1987) *News That Matters: Television and American Opinion*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- (2002) *Kodeks slovenskih novinarjev*. <http://www.novinar.com>, ispis: srpanj 2003.

- Košir, M. (1996) "Javno komuniciranje kot oglaševanje", str. 247–256. U: A. Kramberger (ur.): Slovenska država, družba in javnost: Zbornik ob 35-letnici FDV. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kunczik, M., A. Zipfel (1998) Uvod u publicističku znanost i komunikologiju. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
- Lang, H.-J. (1980) *Pressemitteilungen im Kommunikationsfluß politischer Nachrichten*. Frankfurt am Main, Bern: Westdeutsche Verlag.
- Lippmann, W. (1999/1922) *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- McManus, J. H. (1990): "How Local Television Learns What Is News", *Journalism Quarterly*, 67 (4) 672–683.
- McManus, J. H. (1994) *Market-Driven Journalism: Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- (2000) *Mediana. Branost, gledanost, poslušnost. Istraživanje medija u Sloveniji, godište 2000/1. 2002*. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.
- Poler, M. (1997) *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- Schlesinger, P. (1987) *Putting Reality Together*. New York: Methuen & Co. Ltd.
- Schröter, D. (1991) *Qualitäts im Journalismus*. München: Publicom Medienverlag.
- Shoemaker, P., S. D. Reese (1996) *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. White Plains: Longman Publishers.
- Sigal, L. V. (1973) *Reporters and Officials*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Splichal, S. (1990) *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: Istraživački institut FSPN.
- Tuchman, G. (1978) *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
- Verčič, D. (1995) "Odnosi z javnostmi", str. 407–412. U: T. Hunt i J. E. Grunig: *Tehnike odnosov z javnostmi*. Ljubljana: DZS.

Karmen Erjavec
Melita Poler Kovačič

The Routinization of Slovene Journalism in the Period of Social Transition

SUMMARY

Various news production studies from Germany and the USA show that the journalistic process of text production is, to a large extent, a routine practice. There are more or less routine and institutionalized ways of gathering, selection and framing of information. We used the method of content analysis to measure the presence of two variables (Type of event and Verifiability of sources) in a sample of the Slovene daily newspapers (Delo, Dnevnik, Večer). Our analysis confirms the hypothesis that during the period of transition (from 1990 until 2000), the journalistic work has been transformed into a routine. The use of public relations sources and other institutionalized sources has increased, especially in the Slovene main daily newspaper Delo. In the year 2000, the journalistic reporting was mainly based on pseudo-events and routine events, while active journalistic work was decreasing. Our research also reveals that the non-transparent quotation of sources is on the increase. Our conclusion is that the increased routinization of Slovene journalism can (also) be attributed to the transition changes, especially to the economic changes in society and to the commercialisation of the mass media, which have raised changes in the process of journalistic work.

Key words: routinization, sources of information, journalism, public relations services, transparency of sources, verifiability of sources, pseudo-events